

VÝZKUMY NA FF UK ZAMĚŘENÉ NA TEXTY KARLA HAVLÍČKA

Nedlouho po vydání čtyřsvazkové kritické edice veškeré dochované korespondence Boženy Němcové (Němcová, 2003; 2004; 2006; 2007) vznikl v okruhu jejích editorů záměr, podporovaný i vydavatelstvím, podobným způsobem zpřístupnit korespondenci další klíčové postavy české kultury a politiky poloviny 19. století — Karla Havlíčka. Shromáždování a ediční zpracovávání rozsáhlého korespondenčního materiálu je vhodnou příležitostí také pro vědecký výzkum těchto textů (stran B. Němcové srov. Adam et al., 2013), resp. samo s sebou potřebu nového výzkumu přináší. Proto jsme v roce 2011 v částečně pozměněném badatelském a edičním kolektivu připravili návrh výzkumného projektu zaměřeného na Havlíčkovu korespondenci a v grantové soutěži GA ČR jsme s ním uspěli. Pětiletý projekt nesl prostý název Korespondence Karla Havlíčka a byl koncipován jako mezioborový. Na tomto místě bychom rádi stručně představili jeho výsledky i své výhledy do budoucnosti.

Během řešení projektu jsme nejprve shromáždili a připravili výzkumný materiál: v Literárním archívu Památníku národního písemnictví, v dalších pražských, mimopražských i zahraničních muzeích a archívech jsme vyhledali a digitálně vyfotografovali všechny dostupné autografy, opisy a kopie korespondenčních jednotek příslušejících ke korespondenci Karla Havlíčka a dalších souvisejících dokumentů, pořídili jsme jejich databázi a všechny dopisy (přes 1200 epistolárních jednotek) jsme za pomoci studentských spolupracovníků projektu z těchto fotografií transliterovali podle detailně stanovených zásad (jejich znění viz Adam, 2013). Podobně jsme vypracovali zásady pro překlad cizojazyčných dopisů do češtiny. Většinu těchto textů, kterých je více než 500, jsme také přeložili (k překladatelské metodě srov. Kukrechtová — Martínek, 2016). Dále jsme stanovili zásady jazykových úprav dopisů a texty jsme podle nich začali připravovat k publikování. Mimoto jsme shromáždili veškerou odbornou literaturu dotýkající se korespondence K. Havlíčka a všechny dřívější edice, včetně časopiseckých a novinových edic jednotlivých položek korespondence. Na základě dostupné odborné literatury a pramenů jsme začali s přípravou rozsáhlého poznámkového aparátu k dopisům a rozpracovali jsme anotovaný jmenný rejstřík účastníků Havlíčkovy korespondence i osob v ní pouze zmiňovaných. Na počátku roku 2017 jsme publikovali první svazek komentované kritické edice Havlíčkovy korespondence (Havlíček, 2016), obsahující 134 dopisů z období do konce roku 1842 (většina z nich je psána německy a v edici jsou zařazeny jak v překladu, tak v originále). Svazek otevírají úvodní studie o historii vydávání Havlíčkovy korespondence, o způsobu překládání německy psaných dopisů a o Havlíčkově mládí. Dopisy jsou doplněny věcnými vysvětlivkami, kalendářem Havlíčkova života a obrazovou přílohou, postup transkripce českých i německých dopisů v edici je popsán v ediční poznámce.

Ze zhruba poloviny dopisů (ve zkontrolované transliterované podobě) jsme vytvořili pracovní verzi jazykového korpusu, který nám posloužil jak při překládání do češtiny (např. pro zjištění Havlíčkových preferencí u variantních prostředků), tak jako zdroj materiálu pro lingvistický výzkum. Na počátku roku 2017 byl v rámci Českého národního korpusu zveřejněn Korpus korespondence Karla Havlíčka (alias *kh-dopisy*), čítající veškerou dochovanou odeslanou i přijatou Havlíčkovu korespondenci v počtu 1204 dopisových jednotek (622 000 pozic). Korpus je přístupný v roz-

hraní KonText (<<https://kontext.korpus.cz/>>) pod štítky „psaný“, „specializovaný“, „čeština“ a „diachronní“. Vyhledávání v korpusu je možné omezit jen na určité podmnožiny dopisů: konkrétně lze zvolit pisatele, adresáta/adresáty, místo napsání, místo určení, rok (u dopisů, jejichž rok napsání není jasný, uvádíme rozmezí let), jazyk (např. česky, německy, česky/francouzsky), typ dokumentu, který je k dispozici (čistopis × koncept × opis × edice), typ korespondence (rodinná × osobní × úřední × redakční, přičemž korespondenci K. H. jakožto redaktora s úřady klasifikujeme jako úřední).

V oblasti lingvistiky a výzkumu komunikace jsme publikovali odborné texty zejména na následující témata: (a) problematika transliterace, transkripce a překladu epistolárních textů z 19. století a možnosti využití těchto textů v lingvistice, (b) vícejazyčnost dopisů, kontakty češtiny s němčinou v polovině 19. století a jejich odraz v textech, (c) variantnost utvářejících se předložkových a spojkových výrazů, (d) stupňování adjektiv a adverbíí, (e) slovosled, (f) vlastní jména, (g) metakomunikace, tematizace psaní, textová konstrukce subjektů pisatele a adresáta, zdvořilost.

V souvislosti s přípravou poznámkového aparátu jsme rozvíjeli poznání dobových souvislostí Havlíčkovy veřejné činnosti, tak jak se jeví v dopisech, a jeho výsledky publikovali nejen formou časopiseckých článků, nýbrž i v monografii (Pokorná, 2016), která se koncentrovala na vzájemné vztahy K. Havlíčka a jeho myšlenkových partnerů a oponentů, a to především na podkladě vzájemné korespondence či dalších korespondenčních zmínek. Z historických témat jsme se zaměřili na zmapování dosavadní odborné literatury o Karlu Havlíčkovi, na rekonstruování sociálních sítí, jejichž součástí byl, na výzkum generačních, mentalitních i přímých ideových vlivů na Havlíčkovy názory a veřejnou činnost, na Havlíčkovo chápání mužských a ženských sociálních rolí a jeho názory na vybrané společenské a historické jevy a na získání nových poznatků o Havlíčkově redaktorské praxi. Souhrnem našeho výzkumu je kolektivní monografie (Rychnovská — Adam, 2016), která ukazuje na řadě příkladů — zejména jde o analýzy jednotlivých výsečí Havlíčkovy korespondence — možnosti, které výzkum korespondence Karla Havlíčka nabízí pro prohloubení poznání sociální a komunikační praxe v české společnosti poloviny 19. století a jejich předpokladů.

F. Martínek prezentoval výsledky výzkumu na konferencích *Slavic Corpus Linguistics: The Historical Dimension*, Tromsø 2015, a *Grammar and Corpora*, Mannheim 2016. Vedle toho jsme se věnovali i veřejné přednáškové činnosti (např. v rámci cyklu přednášek v Matici české, sekci Společnosti Národního muzea). Výzkum byl těsně propojován s výukou na FF UK v předmětech povinných i volitelných. Za přínos projektu považujeme také zapojení řady studentů FF UK do jeho řešení zaprvé v rámci kvalifikačních prací (v úzké souvislosti s řešením projektu vznikly tři bakalářské a dvě diplomové práce, jedna z bakalářských prací byla oceněna cenou ministra školství), zadruhé v rámci pomocných prací při přípravě dopisů k vydání a k analýze, zatřetí formou publikační činnosti (autory některých studií publikovaných v recenzovaných publikačních platformách jsou studenti nejen doktorského, ale i magisterského stupně studia).

Věříme, že prostřednictvím analýzy a interpretace textů z Havlíčkovy korespondence a textů souvisejících přináší náš projekt prohloubení poznání vícejazyčné

kulturní situace a politických poměrů v českých zemích v polovině 19. století a že kritickou edicí této korespondence a osvětovou činností napomůžeme aktualizovat osobnost a dílo Karla Havlíčka v současném českém kulturním prostoru.

Na roky 2017–2019 jsme získali nový grant GA ČR, zaměřený na výzkum Havlíčkových publicistických textů v jejich dobovém historickém, žánrovém i jazykovém kontextu, zejména pak v jejich různorodých vztazích k Havlíčkově korespondenci. Projekt nese název Publicistika a korespondence Karla Havlíčka a i on je svým zaměřením interdisciplinární — většinu řešitelského týmu tvoří lingvisté, zastoupení jsou též historici a literární historici, opět včetně studentů. V těsné souvislosti s řešením projektu bude pokračovat i ediční zpřístupňování korespondence K. Havlíčka, a to i z jeho redaktorského období. Jazykový výzkum naváže na starší zjištění o jazyce a stylu Havlíčkovy publicistiky (Bělič, 1954; Stich, 1974; Stich, 1996). Korespondence je též cenným pramenem informací o mnoha aspektech Havlíčkovy veřejné činnosti: četné dopisy sloužily jako podklady jeho novinových článků, a tak lze sledovat výběr textů k otištění, a zejména změny prováděné ve vybraných textech, tzn. Havlíčkovu redakční práci s texty. Jiné dopisy obsahují reflexe Havlíčkovy publicistické činnosti — jak vlastní, tak ze strany jeho přátel, spolupracovníků a čtenářů.

Rovněž Havlíčkovu publicistiku hodláme zpracovat do podoby elektronického korpusu a zveřejnit na stránkách ČNK. Korpusové zpracování umožní aplikovat na výzkum těchto textů kvalitativní i kvantitativní korpusové metody, např. multidimenzionální analýzu (Biber, 2009). Mimo grantový projekt, ale nepochybně v souvislosti s jeho řešením a s využitím jeho výsledků bude připravována komentovaná kritická edice *Ducha Národních novin a Epištol kutnohorských* pro Českou knihovnici.

Soupis publikačních výstupů projektu Korespondence Karla Havlíčka je dostupný na adrese <<http://ucjtk.ff.cuni.cz/veda-a-vyzkum/granty/grantova-agentura-ceske-republiky/korespondence-karla-havlicka/>>, seznam výsledků projektu Publicistika a korespondence Karla Havlíčka bude postupně doplňován na adrese <<http://ucjtk.ff.cuni.cz/veda-a-vyzkum/granty/grantova-agentura-ceske-republiky/publicistika-a-korespondence-karla-havlicka/>>.

LITERATURA:

- ADAM, R. (2013): Edice a analýza korespondence Karla Havlíčka: úvodní informace. *Práce z dějin Akademie věd*, 5, s. 151–158.
- ADAM, R. — JANÁČKOVÁ, J. — MACUROVÁ, A. — MARTÍNEK, F. (2013): Dopisy jako výzva. In: Z. Hladká et al., *Soukromá korespondence jako lingvistický pramen*. Brno: Masarykova univerzita, s. 137–152.
- ADAM, R. — MARTÍNEK, F. — PÍŠA, P. — RYCHNOVSKÁ, L. et al. (2017): *Korpus korespondence Karla Havlíčka (kh-dopisy)*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Dostupné z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.
- BĚLIČ, J. (1954): Jazyk v Havlíčkových Obrazech z Rus. *Naše řeč*, 37, s. 92–103.
- BIBER, D. (2009): Multidimensional approaches. In: A. Lüdeling — M. Kytö (eds.), *Corpus Linguistics: An International Handbook*. Berlin: Walter de Gruyter, s. 822–855.
- HAVLÍČEK, K. (2016): *Korespondence I (1831–1842)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- KUKRECHTOVÁ, B. — MARTÍNEK, F. (2016): O překládání německy psaných dopisů.

In: K. Havlíček, *Korespondence I (1831–1842)*.
Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 20–35.

NĚMCOVÁ, B. (2003, 2004, 2006, 2007):
Korespondence I–IV. Praha: Nakladatelství
Lidové noviny.

POKORNÁ, M. (2016): *Jedna hora vysoká je a druhá
je nízká: Karel Havlíček a jeho souputníci ve
vzájemné korespondenční a literární komunikaci*.
Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

RYCHNOVSKÁ, L. — ADAM, R. et al. (2016):
Karel Havlíček ve světle korespondence. Praha:
Nakladatelství Lidové noviny.

STICH, A. (1974): K textové výstavbě
publicistických projevů. Přejaté a cizí prvky
v lexiku Havlíčkovy novinářské prózy.

In: A. Stich, *Stylistické studie I*. Praha: ÚJČ,
s. 55–94, 95–139.

STICH, A. (1996): Neologismy a slovní hříčky
v Havlíčkově publicistickém slohu. In:
A. Stich, *Od Karla Havlíčka k Františku
Halasovi: Lingvoliterární studie*. Praha: Torst,
s. 15–45.

Robert Adam